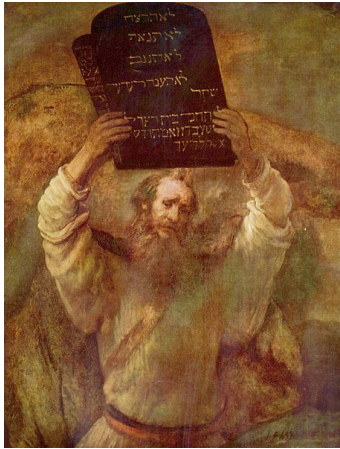

מההיסטוריה הקדומה עד 1897

מאז הברית שכרת האל עם אברהם וטקס הברית בין האל לעמו במעמד הר סיני, האמינו היהודים באל אחד עם קשר בל-ינותק עם ארץ ישראל ומחויבותם לתורה. יסודות אלה של הדת היהודית שמרו על הזהות היהודית במשך יותר מ-3,000 שנים והפכו את היהודים לעם. במזרח-התיכון הקדום הם היו לאומה שמושבה היה בארץ ישראל. אף כי

משה נושא את לוחות הברית – ציור של רמברנדט, 1659 (הצילום: ברשות הרבים)

הוכרחו לנטוש את ארצם פעמיים לפני סיומה של המאה הראשונה, שמרו היהודים על אמונתם. הם התארגנו במסגרות קהילתיות, תוך הקפדה על קיום חוקי התורה ומנהגיהם המסורתיים במקומות מגוריהם בתפוצות הגולה. באמצעות התפילה הם שמרו על הזיקה לארץ אבותיהם. לוח השנה הדתי שלהם נקבע לפי סדר המועדים וימי הצום שהיו נהוגים בארץ ישראל. היהדות ומסורתה כרכו אותם יחדיו. לימוד התורה, מילוי אחר מצוותיה ושמירה על מחזוריות האירועים השנתיים שימשו אמצעים לקשר פנימי חזק בין הקהילות היהודיות. בנוסף, עצם קיומם כמיעוט השפיע על חיי היום-יום שלהם ובמיוחד על מערכת היחסים שלהם עם הגויים. בהעדרם של זכויות מוגנות והיתרים מיוחדים, הם סבלו דרך-קבע מהתעללויות פיסיות מידיהם של אנשי כמורה ואצולה, מלכים, צארים, דוכסים, תיאולוגים ואחרים בעולם שהיה בשליטה לא-יהודית. הם נענשו בדרך של שיגרה על התמדתם ושקדנותם להיות נאמנים לאמונתם (גויים רבים כינו זאת "עקשנות וקשות-עורף"). במקרים רבים, הם הואשמו בהריגתו של ישו, באחריות ישירה למצבים כלכליים קשים, לגרימת מגיפות ומחלות, או ליצירת

הרובע היהודי בירושלים, 1870. (הצילום: ברשות הרבים)

מחלוקות שונות בין לא-יהודים. מיתות תוך כדי הגנה על מילוי מצוות – קידוש השם – לא היו יוצאות-דופן. לפיכך, על-מנת לשרוד בשוליים, היהודים נאלצו לנהל משא ומתן מתמיד על אורח-חיהם עם אנשי השררה. הדבר בא לידי ביטוי בהסדרים מהסדרים שונים, בין בכתב או בעל-פה. כל זאת במטרה "להרוויח" זמן עד אשר ישתנו לטובה, אם בכלל, תנאי חיהם. היהודים שרדו במצבים לא-יציבים במשך מאות שנים, בהן אי-הוודאות בתחומים הפיסיים, החברתיים והכלכליים היתה מובנת מאליה, ממש כמו, להבדיל, הוודאות של הגעתו של יום השבת בסיומו של כל שבוע. היהודים לא יכלו לשנות, כמוכן, את היותם מיעוט, אך הם חיפשו דרכים כדי לשנות את העובדה שהם נעדרו כוח פוליטי, או פוליטי.

הרב יהודה אלקלעי (1798-1878) קרא ליהודים לעלות ולהתיישב בארץ ישראל.

ניתנה להם האפשרות ללמוד בבתי-ספר כלליים ו/או באוניברסיטאות והם הוכרחו לחיות באזורים כפריים. התפרצויות אנטי-שמיות, עוני וחוסר-אונים אילצו יהודים רבים לשנות את מנהגיהם הדתיים, הפיסיים והפוליטיים. היו כאלה שיצרו אופנים שונים של שמירה על הדת – במסגרות של יהדות רפורמית, יהדות קונסרבטיבית, ויהדות אורתודוקסית מודרנית – ואילו אחרים נטמעו בקרב הגויים, או המירו את דתם. היו שהחליפו את סביבתם העוינת בהגירה למדינות, או יבשות עם פתיחות וסובלנות כמו אמריקה הצפונית ואמריקה הדרומית, אוסטרליה, דרום-אפריקה ומקומות אחרים עם חריות וחופש ועם קיומה של הזכות שאינה ניתנת לערעור שיש לכל פרט להחליט כיצד לממש ולבטא את שאיפותיו. היהודים נטשו את מקור דלותם וסביבתם העוינת למען היטיב את ההזדמנויות והאפשרויות עבור עצמם ובני משפחותיהם.

ליהודים אחרים, ובמיוחד במערב אירופה, נפתח עידן חדש, שהתאפיין בשנים של פריחה תרבותית וכלכלית. הם החלו לעסוק במקצועות שנאסרו עליהם בעבר ובת-הספר והאוניברסיטאות פתחו את שעריהם שהיו קודם לכן נעולים בפניהם. בעת שהשינויים חלו באירופה, רבים נהנו מן ההזדמנויות שנוצרו כתוצאה מן המהפכה התעשייתית, התרחבות ההשכלה והקניית חריות הפרט. הציונות, או הלאומיות היהודית, פנתה בעיקר לאותם יהודים שנחשפו לחופש ושאפו להרחיבו ולאלה שרתו אחר חרות ובטחון במקום שיהיה שייך להם ובשליטתם. היו יהודים שהתנסו בחוויית השוויון, אולם גילו בה חוסר עקביות. זה היתה נקודת המפתח של הציונות – היהודים לא רצו עוד לחיות תחת חסדיהם של זרים המקבלים החלטות שרירותיות ואכזריות. הם שאפו לשלוט בגורלם באמצעות אתר לאומי השייך להם בלבד. מעטים היו היהודים בארצות המזרח התיכון שגילו התלהבות נוכח הכוונה הציונית להתיישב בארץ ישראל, ויהודים שהיגרו באחרונה לצפון אמריקה גילו אך עניין מועט בהתפתחות הציונות, או בצורך לסייע לה.

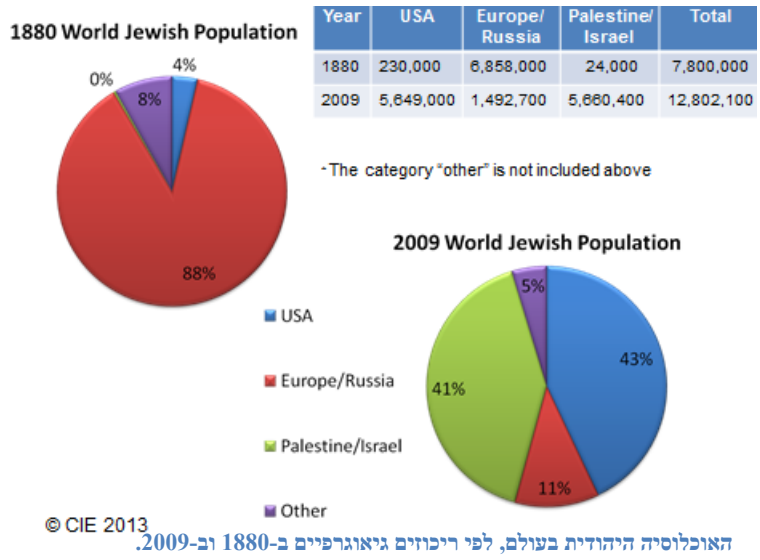

האפיפיור פול ה-4 פוסק ב-1555 שעל יהודי רומא להעתיק את מגוריהם לגיטו. (הצילום: ברשות הרבים)

הציונות תפסה אחיזה ותאוצה באותם מקומות בהם היהודים סבלו מדיכוי באופן שיטתי, היכן שהיו פוגרומים תכופים והממשלות שם נקטו במדיניות אנטי-שמית. בשל אמונתם נמנעו מן היהודים לקבל שוויון זכויות ולכן רבים ממייסדי הציונות בחרו לנהל חיים חילוניים, תוך כדי עיסוקם בהתפתחותו של האתוס הלאומי החדש. לפיכך, היו מקרים שכיחים של המעטת החשיבות של קרבתם לתלמוד ולעולם הרבני. שימת-דגש והתייחסות לאירועים היסטוריים במקום לדתיות, מילאו תפקיד מרכזי בקרב הציונים הראשונים. חלקם שאפו להתחדשותה של התרבות היהודית, כמו החייאת הלשון העברית כשפה מדוברת במקום היותה רק שפת התפילה.

התחדשותה של התרבות היהודית, כמו החייאת הלשון העברית כשפה מדוברת במקום היותה רק שפת התפילה.

מעמדם הלא-יציב של היהודים, אפילו במדינות ליברליות כמו צרפת, בא לידי ביטוי בפרשת דרייפוס. האירועים בהקשר לפרשה זו השפיעו על עיתונאי וינאי, בנימין זאב הרצל, והניעו אותו לפרסם חוברת ב-1896, ("מדינת היהודים") שבה קרא ליהודים להיחלץ ממעמדם הלא בטוח וחסר היציבות על-ידי הקמתה של מדינה משלהם. דרייפוס, קצין בדרגת סרן בצבא צרפת נמצא אשם, בטעות, במסירת סודות צבאיים לממשלת גרמניה. בעת שעקב אחרי המשפט הרצל הגיע למסקנה כי יש למצוא פתרון דרסטי למעמדם של

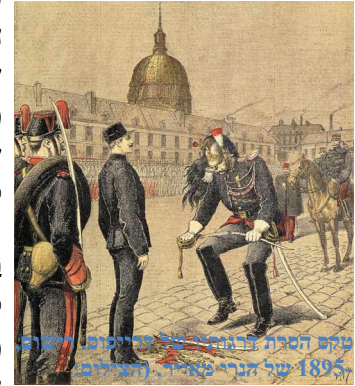
היהודים. באוגוסט 1897 הוא אירגן את הקונגרס הציוני הראשון, שהתכנס בעיר באזל בשווייץ. יותר מ-200 נציגים מכל רחבי אירופה, הביאו את מיגוון דעותיהם ומרצם להסתדרות הציונית העולמית. היהודים החליטו לקחת את גורלם לידיהם במטרה ליצור בטחון פיסי בארץ

אוגוסט – 1882. יהודים מרומניה בדרכם לארץ ישראל. (הצילום: הארכיון הציוני המרכזי) © CIE 2021

מכורתם. באותה עת, במהלכם של שני עשורים שקדמו להתכנסות הקונגרס, כ-15,000 יהודים הגיעו לארץ ישראל מאירופה ומהמזרח התיכון. היהודים חידשו את הקשר שלהם עם ארץ אבותיהם והנה עתה נוסד ארגון שמטרתו היתה ליצור את התשתית הפיסית למתיישבים בארץ ישראל. יצירת

הקשר בין היהודים ובין ארץ ישראל היתה האמצעי להשגת המטרה הזאת. רבים בקרב החלוצים הראשונים שאפו לשים מאחוריהם את חוסר הבטחון שהיה להם כסוחרים וכחנוונים בגלות, ולהמיר זאת בעבודת האדמה כאנשים חופשיים. מימוש הגאולה ויצירת חיים חדשים ממושגתים על עבודת האדמה הפכה לנושא המרכזי של הציונות. למרות פיזורם הגיאוגרפי, הייתה ליהודים מערכת פנימית משותפת של ערכים וזיכרונות היסטוריים. הציונות הייתה תנועה הצרופה בתקווה עם דחף חזק לשנות את מצבם של היהודים. בתוך כך הציונות פיתחה דינמיקה משלה. מונעים על-ידי היסטוריה בת מאות שנים של אנטישמיות, נעזרו הציונים בקהילות יהודיות מאורגנות ובעלות זהות חזקה להקמתם של מוסדות אוטונומיים בארץ ישראל. הציונים שאפו להשיג חירות וחופש מאוימים חיצוניים. הם התכנסו במקום אחד במטרה שלא להיות מפוזרים שוב בקהילות קטנות עם תלות באחרים. הם שמרו על זהותם היהודית אף כי רבים בקרבם חדלו מלקיים מצוות ולחיות כדתיים. היהדות הייתה החוט המקשר ביניהם. בהדרגתיות הם התגברו על חולשותיהם הפוליטיות ולמדו כיצד לרכוש מיומנות פוליטית ולהשתמש בה כדי להשפיע על גורמים שלטוניים ולקדם את האינטרסים שלהם.

עקב הסרת חובתם של היהודים לישראל ב-1895 של הגרי צ'איה (המלומד הבריטי)

בתחילה בחרו הציונים לפעול בשני מישורים כדי לממש את שאיפתם לריבונות לאומית. הראשונה התרכזת במאמץ להשיג עצמאות דיפלומטית והגנה פיסית מידי מעצמת-על אחת, או מפני קבוצת מעצמות. שיטה זו הוגדרה כציונות פוליטית. השנייה התמקדה בקביעת עובדות בשטח. פירושה היה להקים מקום לעצמם – באמצעות הגירה/עליה,

הגבולות היהודיים בארץ ישראל בשנות ה-90 של המאה ה-20 בשליטת האימפריה העות'מנית. המקור: Kenneth W. Stein, The Land Question in Palestine 1917-1939, North Carolina Press, 1984.

רכישת אדמות בארץ ישראל ויצירת מובלעות של יישובים יהודיים ובקשת היתרים בשלב מאוחר יותר מן המעצמה השלטת באזור. זו הייתה הציונות המעשית. הציונים התווכחו בינם לבין עצמם איזו משתי השיטות היא העדיפה. בעשורים הראשונים של המאה ה-20 שתי השיטות התמזגו לשיטה שלישית. זו הייתה תשלובת של ציונות פוליטית ופרקטית. עדיין נשארו חילוקי-דעות בדבר הגדרת הציונות ומגמותיה הכלכליות, החברתיות, הפוליטיות, הדתיות והפילוסופיות. הציונות נותרה גמישה, תוך שהיא משנה את אמצעיה, אך אינה סרה מדרכה העיקרית של עבר המטרה של הקמת מדינה. הציונות שמרה על הדינמיות שלה מפני שהיא הצליחה לכנס תחת גג אחד מגוון של השקפות וכישרונות. האירועים במזרח-התיכון, בארץ ישראל ובאירופה השפיעו במידה רבה על ההיסטוריה של הציונות. אך החשוב מכל, הוא העובדה שהציונים השתמשו בניסיון שצברו ובהתמדתם כדי להכתיב את הקצב של השאיפה להקים מדינה, על ההכנות להקמתה ושמירה על הישגיה בתחומים אלה. עקב התנאים המשתנים וצורכי המציאות, המוסדות והתכניות התפתחו באופן שהם יכלו להתמודד במקביל עם מספר רב של אתגרים. הציונות שיחררה את היהודים מחולשתם הקולקטיבית ומחוסר ביטחונם. זכות טבעית זו לא הוענקה להם מעולם. הם הקימו מדינה מפני שהם שאפו לעשות זאת וגם יכלו. הציונים ראו בה מקום מקלט ליהודים עבור אלה שרצו לשמר את יהדותם, כל זאת תוך שהם מגדירים מחדש ובהתמדה את הנתונים המשתנים, על-מנת לממש את מטרותיהם הלאומיות.